

Vides drošība

MALVĪNE STUČKA, HARIJS KĀRKLIŅŠ

Mūsdienās vides draudus vairs neuzskata par dabisku apstākļu sakritību, bet gan par cēloņsakarību, kas izriet no cilvēku ekonomisko aktivitāšu pieauguma. Lai veiksmīgi atjaunotu resursus un rastu stratēģisku redzējumu vides drošības jautājumu risināšanai, nepieciešama visas sabiedrības iesaiste. Iedzīvotāju subjektīvā vides drošības uztvere var gan veicināt, gan kavēt iespējamo risku novēršanu. Rakstā identificēti līdz šim Latvijā veiktie nozīmīgākie pētījumi par vides drošības sektoru, operacionalizēti vides draudi atbilstoši pētījuma vajadzībām un atspoguļota fokusa grupās gūtā informācija par to, kā iedzīvotāji subjektīvi uztver vides draudus. Vides jautājumi, līdzīgi kā sabiedriskās domu aptaujās, netiek izcelti kā nozīmīgākie un primārie drošības aspekti.

Atslēgvārdi: vides drošība, vides problēmas, riski videi, Latvijas pašvaldības.

Nowadays, environmental threats are no longer regarded as a coincidence of natural conditions, but they are viewed as a causal link resulting from the increase of human economic activities. Therefore, it is essential to draw attention to the subjective perception of the population in order to be more successful in tackling the issue of renewable resources and to find a strategic vision for addressing environmental security issues. The article looks at studies carried out in Latvia regarding the environmental security sector and the operationalisation of environmental threats, and it reflects the information obtained from focus groups regarding the subjective perception about environmental threats. Environmental issues are not highlighted as the major and primary security aspect in Latvia.

Keywords: environmental security, environmental problems, environmental risks, Latvian municipalities.

Ievads

Apkārtējās vides jautājumi¹ ir saistīti ar drošību, jo tādas problēmas kā dabas piesārņojums, dzeramā ūdens un pārtikas trūkums var destabilizēt situāciju reģionālajā un nacionālajā līmenī.² Vides jautājumi raisījuši plašas diskusijas jau kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem, taču to interpretējums strauji mainās. Šobrīd tos skata no dabas resursu un ekoloģijas atjaunošanas perspektīvas, kur vienlīdz svarīgi ir atjaunot resursus un rast stratēģisku redzējumu vides ilgtspējai.

Līdz šim ir veikti pētījumi par vides drošības sektoru, bet ne kopsakarā ar iedzīvotāju draudu uztveri Latvijā, tāpēc mērķis ir identificēt tos vides draudu veidus, kurus Latvijas iedzīvotāji vērtē kā nozīmīgus. Pirmkārt, rakstā identificēti līdz šim Latvijā veiktie nozīmīgākie pētījumi par vides drošības sektoru un tā elementiem. Otrkārt, vides draudi operacionalizēti atbilstoši pētījuma vajadzībām, un, treškārt, sniegta pētījumā iegūto rezultātu analīze un secinājumi.

Kas paveikts vides drošības izpētē?

Latvijā ir veikti nozīmīgi pētījumi par vides drošības sektoru un tā elementiem, ko var izmantot par atskaites punktu tālākajai Latvijas iedzīvotāju subjektīvās drošības analīzei.

Valsts pētījumu programma "Klimata maiņas ietekme uz Latvijas ūdeņu vidi" (KALME), kas īstenota no 2006. gada līdz 2009. gadam, ir uzskatāma par vienu no apjomīgākajiem pētījumiem par klimata pārmaiņām Latvijā. Tajā pētnieki analizēja klimata pārmaiņu ietekmi uz Latvijas ezeru, upju, Baltijas jūras un tās piekrastes vidi un ekosistēmu. Pētījumā secināts, ka valsts un pašvaldību iestādes apzinās klimata pārmaiņu izraisītās sekas, taču seku novēršanas stratēģijas un plāni vēl nebija atspoguļoti likumdošanā.³ Papildus šai programmai ik gadu pētnieki uzsāk jaunus projektus, kuros pēta klimata pārmaiņas un ekosistēmas daudzveidības izmaiņas. Būtiski, ka valsts pētījumu programmā prioritārajos virzienos ir iekļauti tādi virzieni, kas saistīti ar klimata pārmaiņām un dabas aizsardzību, līdz ar to vides problēmu risināšana ir atzīta par svarīgu izaicinājumu.⁴

¹ Šajā rakstā vides jautājumi tiek saistīti ar vidi tās ekoloģiskajā izpratnē.

² Zurlini, G., Muller, F. (06.08.2006.) *Environmental Security*. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/environmental-security>

³ KALME. *Climate change impact on water environment in Latvia*. Pieejams: <http://kalme.daba.lv/en/>

⁴ *Valsts pētījumu programmas*. Pieejams: <https://lzp.gov.lv/programmas/valsts-petijumu-programmas/>

Latvijā ir veikti plaši pētījumi par klimata pārmaiņu iespējamo ietekmi uz lauksaimniecības nozari, virszemes ūdeņu kvalitāti, Latvijas piekrastes teritorijām, Baltijas jūras un Rīgas jūras līča ekosistēmu un ūdens kvalitāti.⁵ Pētniece L. Apine ir pētījusi Latvijas piekrastes zonas eroziju un to, kā erozijas novēršanas stratēģijas vērtē piekrastes teritoriju iedzīvotāji. Pētījumā tika secināts, ka preterozijas pasākumu ieviešanu atbalstītu puse aptaujāto iedzīvotāju, savukārt otra puse neatbalstītu šādu pieeju, jo uzskata to par neefektīvu vai norāda citus iemeslus, kāpēc to nevajadzētu īstenot.⁶

2011. gadā publicēta kolektīvā monogrāfija “Klimata pārmaiņas Latvijā un pielāgošanās tām” (*Climate change in Latvia and Adaptation to it*), kurā tika apkopoti pētījumi par klimata pārmaiņām un to mainīgumu Latvijā, par klimata pārmaiņu nozīmi nākotnē un par to, ar kādiem instrumentiem iespējams efektīvāk tās novērst vai tām sagatavoties.⁷

Klimata mainība, globālās sasilšanas ietekme, klimatisko faktoru ietekme, klimata politika un ilgtspējīgas attīstības nozīmība ir apskatītas kolektīvajā monogrāfijā “Klimats un ilgtspējīga attīstība”⁸. Valsts pētījumu programmas īstenošanas rezultātā tika publicēta grāmata “Latvijas ekosistēmu dinamika klimata ietekmē” (2018). Tajā apskatītas ūdens un mežu ekosistēmas, kā arī izstrādāti modeļi dabas aizsardzībai, vides plānošanas un vides problēmu risināšanai.⁹ 2020. gadā izdota kolektīvā zinātniskā monogrāfija Dagnijas Blumbergas redakcijā “Klimata inženierija un politika”, kurā aplūkoti enerģētikas un klimata problēmu aspekti, – viedā uzskaitē un klimata pārmaiņas, globālā klimata scenāriju ietekme uz Latvijas politikas mērķiem un enerģētiskā drošība.¹⁰ Līdz ar to par vides drošības draudiem Latvijā – klimata pārmaiņām, ekosistēmas daudzveidības samazināšanos, ūdens kvalitātes pasliktināšanos – ir veikti plaši un detalizēti pētījumi.

⁵ Kļaviņš, M. (2010). Klimata pārmaiņas un to iespējamās ietekmes Latvijā. *Akadēmiskā Dzīve*, Nr. 47, 33.–42., 153. lpp.

⁶ Apine, L. (2011). Residents' attitude towards possible adaptation measures to the sea coast erosion in Latvia. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 3(3), pp. 238–249. Pieejams: <https://doi.org/10.1108/17568691111153393>

⁷ Kļaviņš, M., Briede, A. (red.) (2011). *Climate Change in Latvia and Adaptation to it*. Rīga: University of Latvia Press. Pieejams: https://edu.lu.lv/pluginfile.php/150753/mod_resource/content/1/Climate_Change-makets%5B1%5D.pdf

⁸ Kļaviņš, M., Zaļoksnis J. (red.) (2016). *Klimats un ilgtspējīga attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Pieejams: <https://www.zalabriviba.lv/wp-content/uploads/Klimats-un-iltgts%20p%20j%20iga%20att%20isti%20ba.pdf>

⁹ Aigars, J. (red.) (2018). *Latvijas ekosistēmu dinamika klimata ietekmē*. Rīga: Daugavpils Universitātes aģentūra “Latvijas Hidroekoloģijas institūts”. Pieejams: <http://lhei.lv/attachments/article/572/Latvijas-ekosistemu-dinamika-klimata-ietekme.pdf>

¹⁰ Āboltniņš, R. u. c. (2020). *Klimata inženierija un politika*. Rīga: RTU Izdevniecība. Pieejams: <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/30901>

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā 2014. gadā apzināja vides riskus, lai identificētu atbalstāmās aktivitātes Latvijas pašvaldībās 2014.–2020. gada ES fondu finanšu plānošanas periodam. Šajā ziņojumā apskatīti tādi vides riski, kas saistīti ar pazemes, virszemes, jūras piekrastes ūdeņu situāciju Latvijas pašvaldībās, t. sk. dažādi pasākumu plāni, lai novērstu applūšanas draudus.¹¹

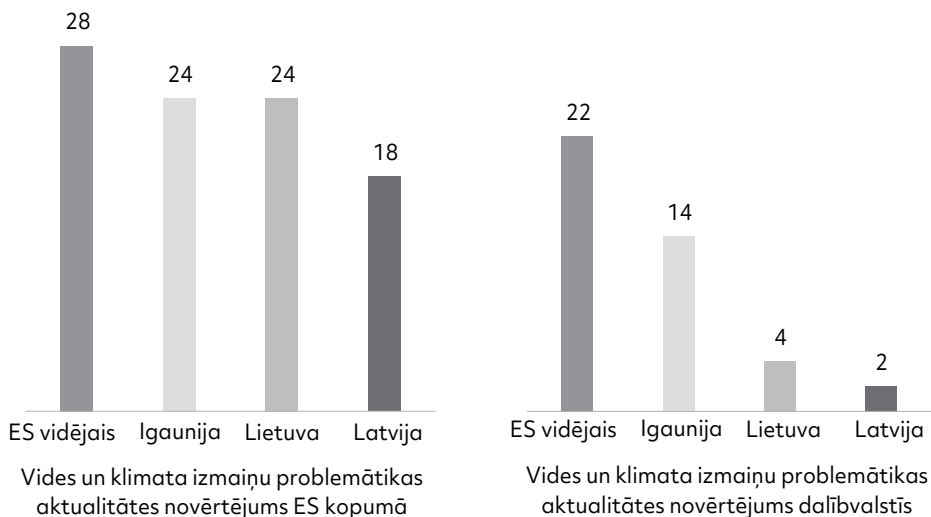
Latvijā vides drošības aspekti plaši skatīti arī dažādās sabiedriskās domas aptaujās. Piemēram, Eiropas Savienībā reizi pusgadā veiktas Eurobarometra aptaujas, kurās noskaidroti dalībvalstu iedzīvotāju viedokļi par to, kādas problēmas ir aktuālākas Eiropas Savienībā kopumā un dalībvalstī atsevišķi. Katrs aptaujas dalībnieks norāda vienu vai divas aktuālākās problēmas.¹² Aptaujas dalībniekiem piedāvāja 13 izvēles variantus par aktuālākajām ES problēmām. Vides un klimata izmaiņas bija otra biežākā atbilde visā ES – 28% ES respondentu norādīja to kā galveno problēmu (tikai imigrācija uzrādīja augstāku rezultātu – 36%). Latvija ir viena no sešām dalībvalstīm, kur šī problēma nebija starp trīs biežāk minētajām. 18% Latvijas respondentu vides problēmas un klimata pārmaiņas bija tikai ceturrtā biežāk minētā problēma ES.¹³ Aptaujas dalībniekiem piedāvāja 14 problēmas, kuras, viņuprāt, ir būtiskākās attiecīgajā dalībvalstī. Arī šajā gadījumā vides un klimata izmaiņas jautājumi bija 2. pozīcijā (vidēji ES 21%) tūlīt aiz veselības un sociālās drošības jomas. Tomēr Latvijas gadījumā tikai 2% aptaujāto norādīja, ka vides un klimata izmaiņas ir viena no galvenajām problēmām Latvijā, – tas ir zemākais rādītājs visā ES.¹⁴ Šos datus var aplūko arī 1. attēlā, kur ir redzams salīdzinājums arī ar pārējām Baltijas valstīm. Igaunijas iedzīvotāji vairākkārt norādījuši, ka klimata pārmaiņas ir drauds pašiem. Turklāt Latvija starp ES dalībvalstīm izceļas ar lielāko relatīvo atšķirību vides un klimata izmaiņu novērtējumā. 18% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka klimata un vides problēmas ir starp nozīmīgākajām ES pretstatā iepriekš minētajiem 2% respondentu. Tas norāda, ka Latvijai klimata un vides problēmas ir svarīgas. Šāda relatīvā atšķirība ir vispārliciecināma starp visām ES dalībvalstīm.

¹¹ *Būtisku vides risku apzināšana Latvijas pašvaldībās 2014.–2020. gada finanšu plānošanas perioda atbalstāmo aktivitāšu identificēšanai. Noslēguma ziņojums.* Pieejams: https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/nosleguma_zinojums_gala_ver_26_08_2014.pdf

¹² *Eurobarometer 92.* 2019. gada rudens. Pieejams: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2255>

¹³ Biežāk Latvijas respondenti minēja imigrāciju, ekonomisko situāciju, terorismu.

¹⁴ Vēl zemāku rādījumu ieguva tikai terorisms. Pārējie 11 atbilžu varianti bija biežāk minēti, t. sk. veselība un sociālā drošība, augošās cenas, nodokļi, nodarbinātība u. c. Turpretī Austrijas, Dānijas, Nīderlandes un Vācijas iedzīvotāji to uzskata par galveno problēmu.

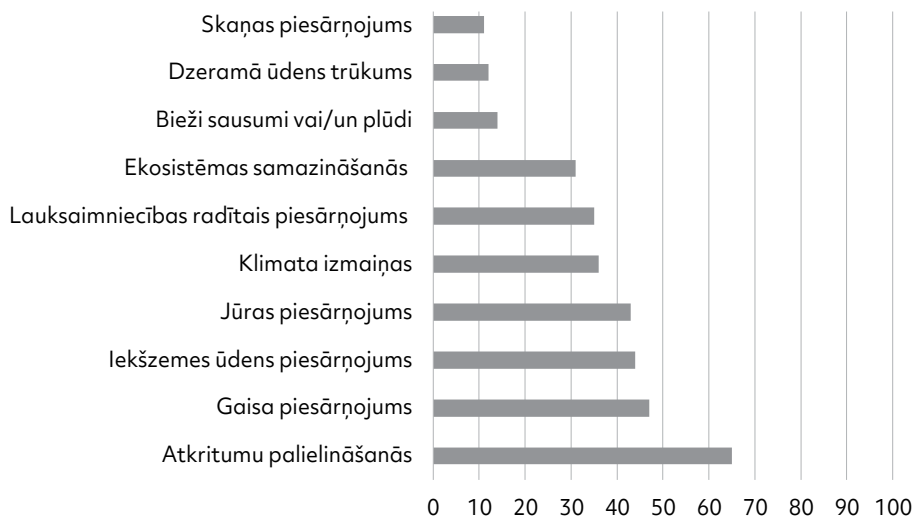
1. attēls. **Vides un klimata izmaiņu problemātikas aktualitātes novērtējums starp ES dalībvalstu respondentiem.** Eurobarometra dati, %

Lai gan šajā pētījumā iezīmējas aina, ka Latvijas iedzīvotājiem vides un klimata izmaiņu jautājumi nav tie būtiskākie, citi aptauju dati uzrāda, ka tie tomēr nav Latvijas iedzīvotājiem vienaldzīgi. Piemēram, 2019. gada decembra Eurobarometra specializētājā pētījumā apskatīta Eiropas iedzīvotāju attieksme pret vides problēmām. Rezultāti norāda, ka 36% Latvijas iedzīvotāju vides aizsardzība ir ļoti svarīga un 54% – diezgan svarīga,¹⁵ turklāt 39% iedzīvotāju uzskata, ka vides jautājumiem ir tieša ietekme uz viņu ikdienas dzīvi un veselību.¹⁶ 2019. gadā arī Latvijas Dabas fonds sadarbībā ar SKDS īstenoja aptauju, ar kuras palīdzību noskaidroja, ka 77% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uztrauc dabas daudzveidības samazināšanās Latvijā. Savukārt iepriekš SKDS veiktajā aptaujā (2018) konstatēts, ka 49% Latvijas iedzīvotāju satrauc globālā sasilšana, bet 45% iedzīvotāju tā nesatrauc.¹⁷

¹⁵ Eurobarometer 501. 2019. Pieejams: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2257>

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ziņu aģentūra LETA (2018). Aptauja. *Globālā sasilšana satrauc katru otro Latvijas iedzīvotāju.*

2. attēls. **Nozīmīgākās vides problēmas Latvijas iedzīvotāju vērtējumā.**
Eiobarometrs 501, 2019¹⁸

Eiobarometra specializētajā pētījumā arī apskatītas problēmas, kuras vides jautājumos tiek uzskatītas par būtiskākajām (2. attēls). Visvairāk – nepilnas divas trešdaļas – iedzīvotāju satrauc atkritumu palielināšanās, bet pārējās vides problēmas nesatrauc pat 50% respondentu. Klimata pārmaiņas ir tikai piektā aktuālākā vides problēma, to nosaukuši 36% iedzīvotāju. Šajos pētījumos aplūkotās nozīmīgākās problēmas atšķiras, jo, piemēram, iepriekš minētajā SKDS pētījumā svarīgākā problēma bija dabas daudzveidības samazināšanās, savukārt Eiobarometra aptaujā novērojams, ka iedzīvotājus šī problēma (ekosistēmas samazināšanās) tik ļoti nemaz nesatrauc. Dabas daudzveidība var nebūt saistīta ar klimata pārmaiņām. Vides problēmas ir daudzveidīgas un kompleksas, jo, piemēram, atkritumu palielināšanos cilvēki var attiecināt nevis uz klimata pārmaiņām, bet gan uz savu rīcību.

Lai risinātu vides problēmas, Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka efektīvas būtu šādas darbības:

- 1) patēriņa paradumu maiņa (36%);
- 2) plašāka informācijas izplatīšana un izglītošana (35%);

¹⁸ *Eurobarometer 501*. 2019. Pieejams: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2257> (p. 1). Atzīmēt varēja ne vairāk kā 4 atbilžu variantus.

- 3) finansiālo stimulu ieviešana vai palielināšana uzņēmumiem un personām, kas īsteno vides aizsardzības pasākumus (33%);
- 4) stingrāku nosacījumu un ierobežojumu ieviešana vides regulējumā (28%).¹⁹

Iedzīvotāju uzskatos var identificēt atšķirības – 78% iedzīvotāju domā, ka lēmumi vides aizsardzības jomā būtu jāpieņem Eiropas Savienībai kopīgi,²⁰ un tikai 19% – ka dalībvalsts līmenī. Tādējādi iedzīvotāji ir raduši uzskatīt, ka vides problēmas ir nevis valsts vai pašvaldības līmeņa problēma, bet gan reģionāla un pat starptautiska problēma. Bet tai pašā laikā pretrunīgumu rada apstākļi, ka tikai 54% iedzīvotāju norāda, ka ES šajā jomā nedara pietiekami daudz, salīdzinājumā ar 72% respondentu, kas uzskata, ka Latvijas valsts nedara pietiekami daudz. Visvairāk – 76% – domā, ka paši iedzīvotāji nedara pietiekami daudz vides aizsardzībai.²¹

Aptaujas par vidi, tās saglabāšanu, bioloģisko daudzveidību ir veiktas, un iegūtie dati liecina, ka iedzīvotājus satrauc klimata pārmaiņas, ekosistēmas samazināšanās, atkritumu palielināšanās. Tādēļ svarīgi noskaidrot, kādas ir atšķirības un kāda ir iedzīvotāju subjektīvā drošības izpratne par vides drošību valstī.

Vides drošības jēdziens

Vides drošība ir daudz pētīts jēdziens. Pastāv daudzveidīgi interpretējumi, kuri liecina par apņemšanos izstrādāt visaptverošu definējumu, kas atspoguļotu laikam atbilstošu un iekļaujošu skaidrojumu. Tā kā vides drošība ir cieši saistīta ar politiku, tad uzmanība pievērsta rīcībpolitikas nozīmei gan problēmas definēšanā, gan risinājumu meklēšanā. Pētnieki Sverre Lodgārds (*Sverre Lodgaard*) un Arturs H. Vestings (*Arthur H. Westing*) uzskata, ka vides sasaiste ar drošību un līdz ar to arī ar “augsto politiku” (*high politics*) ir veicinājusi politiskos problēmas apzināšanos un mudinājusi viņus steidzami rīkoties, lai risinātu vides problēmas un uzlabotu drošību. Lai gan vides drošību iekļauj politikas dienaskārtībā, Barijs Buzans (*Barry Buzan*), Ole Vēvers (*Ole Wæver*) un Jāps de Vilde (*Jaap de Wilde*) brīdina, ka vides iekļaušana dienaskārtībā ir nevēlama vides problēmu “pārvēršana papīros”, kas ierobežo pieejamo līdzekļu un

¹⁹ *Eurobarometer 501*. 2019. Pieejams: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2257> (p. 2). Varēja norādīt ne vairāk par 3 atbildēm.

²⁰ *Ibid.*, p. 4.

²¹ *Ibid.*, p. 3.

instrumentu klāstu vides problēmu risināšanai. Tomēr ilgtermiņā vides drošības uzlabošanu drīzāk var sasniegt, ja tā ir daļa no politikās dienaskārtības.²²

Pēc Buzana domām, vides draudi var ietekmēt arī valsts materiālo pamatu, kas savukārt var apdraudēt valsts institūciju darbību. Tādēļ institūcijas šos jautājumus cenšas neignorēt un regulāri iekļaut savā darba kārtībā. Tomēr mūsdienās vides draudus vairs neuzskata par dabisku apstākļu sakritību, bet gan par cēloņsakarību, kas izriet no cilvēku ekonomisko aktivitāšu pieauguma. Piemēram, siltumnīcas efektu izraisošās gāzes, ozona slāni noārdošie ķīmiskie elementi ir cilvēku īstenoto darbību sekas.²³

Buzans uzskata, ka viena no būtiskākajām atbalsta sistēmām vides drošības nodrošināšanai ir saistīta ar reģionālās un planētas biosfēras un dabas daudzveidības saglabāšanu, no kuras ir atkarīgas cilvēku spējas īstenot ikdienas darbības un rīcības (*human enterprises*).²⁴

Vide skatīta arī cilvēkdrošības perspektīvā. Cilvēkdrošību saista ar cilvēku iespējām piekļūt dabas resursiem un viņu neaizsargātību no vides pārmaiņām, jo lielākā daļa vides izmaiņu tieši vai netieši ietekmē cilvēku ikdienas darbības, piemēram, ūdens trūkums var neizraisīt karu, bet ietekmēt iedzīvotāju veselību un dzīves kvalitāti. No cilvēkdrošības perspektīvas vides drošības draudus saista ar to vispārējo ietekmi uz cilvēku dzīvi, labklājību, veselību un produktivitāti.²⁵

Līdz ar to vides drošība iekļauj planētas ekosistēmas saglabāšanu atbilstoši reģioniem, cilvēku radīto ekoloģijas problēmu seku samazināšanu un biosfēras saglabāšanu. Šie faktori veicina sabiedrības drošību no vides katastrofām, kuras rada dabiskas problēmas vai problēmas nepietiekamu zināšanu dēļ, – dabas resursu trūkums, neveselīga vide, vides degradācija, sociālās problēmas un konflikti.²⁶

Tādējādi vides drošība ir jāsaista ar problēmām, kuras var grupēt trīs vispārīgās kategorijās:

- 1) bažas par cilvēku darbības nelabvēlīgo ietekmi uz vidi;

²² Graeger, N. (1996). Environmental Security? *Journal of Peace Research*, 33, pp. 109–116. 10.1177/0022343396033001008. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/258155432_Environmental_Security

²³ Buzan, B. (1983). *People, states, and fear: The national security problem in international relations*. Brighton, Sussex: Wheatsheaf Books.

²⁴ Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 67(3), pp. 431–451, DOI:10.2307/2621945. Pieejams: <https://pdfs.semanticscholar.org/7e80/1a412aec847eb67e464852c0d6319388266e.pdf> (p. 4).

²⁵ Khagram, S., Clark, W., & Raad, D. F. (2003). From the environment and human security to sustainable security and development. *Journal of Human Development*, 4(2), pp. 289–313. Pieejams: https://www.researchgate.net/profile/William_Clark3/publication/44836193_From_the_Environment_and_Human_Security_to_Sustainable_Security_and_Development/links/09e4150ac0da26c23b000000.pdf

²⁶ Ibid.

- 2) bažas par dažādu vides izmaiņu formu tiešo un netiešo ietekmi, kas var būt dabiska vai cilvēku radīta, uz valsts un reģionālo drošību;
- 3) bažas par individu un grupu nedrošību, kas rodas tādu vides izmaiņu dēļ kā ūdens trūkums, gaisa piesārņojums, globālā sasilšana u. c.²⁷

Savukārt Džovanni Dzurlīni (*Giovanni Zurlini*) un Fēlikss Millers (*Felix Müller*) uzskata, ka vides drošības problēmas var iedalīt trīs citās kategorijās:

- 1) vides drošība;
- 2) aizsardzība no vides izmaiņām/pārmaiņām, kas var izraisīt nestabilitāti un konfliktus valstī;
- 3) aizsardzība no vides izmaiņām/pārmaiņām (piemēram, no ūdens trūkuma, gaisa piesārņojuma u. c.).²⁸

Apvienojot visas minētās kategorijas, var secināt, ka vides drošību var garantēt, ja visiem indivīdiem ir taisnīga un saprātīga pieeja videi, kā arī ir ieviesti mehānismi vides problēmu un konfliktu risināšanai.²⁹

Ņemot vērā iepriekš aprakstīto, šajā pētījumā izvirzītas trīs pamatkategorijas, kuras apskatītas fokusa grupu intervijās, lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju subjektīvo vides drošības uztveri:

- 1) klimata pārmaiņas – šajā kategorijā tiek apskatīti jautājumi par vides mainīgumu un prasmi pielāgoties šiem apstākļiem, t. sk. tiek apskatīts klimata pārmaiņu jautājums;
- 2) vides katastrofu un dabas stihiju seku pārvaldība – šajā kategorijā tiek apskatīti jautājumi par to, cik augsti riski ir saistīti ar dažādu dabas stihiju vai katastrofu varbūtību un sekām, kā arī par to, kādas ir rīcības, lai iespējamus riskus novērstu, prognozētu un spētu pilnvērtīgi neitralizēt negatīvās sekas;
- 3) vides pārvaldība – šajā kategorijā tiek apskatīti jautājumi par iedzīvotāju un valsts rīcību un par tās sekām attiecībā uz vidi un tās saglabāšanu.

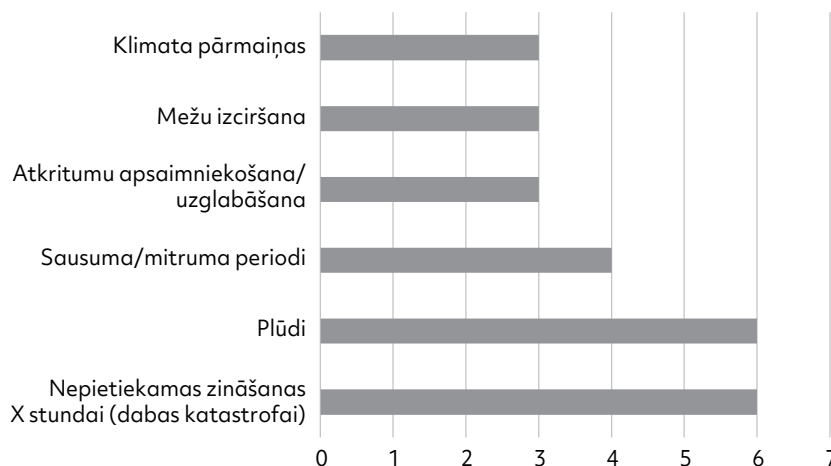
Latvijas iedzīvotāji par vides drošību

Fokusa grupu intervijās primārais uzdevums bija noskaidrot, ko iedzīvotājiem nozīmē vides drošība katram personīgi un kādi draudi rada bažas. Galvenais secinājums ir, ka vides jautājumi, līdzīgi kā veiktajās Eurobarometra aptaujās,

²⁷ AC/UNU Millennium Project – United Nations Doctrine for Managing Environmental Security (2000). Pieejams: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a572501.pdf>

²⁸ Zurlini, G., Muller, F. (06.08.2006.) *Environmental Security*. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/environmental-security>

²⁹ Ibid.

3. attēls. **Fokusa grupu skaits, kurās tika minēts draudu veids**

netiek izcelti kā nozīmīgākie drošības aspekti. Aicinot respondentus brīvi izteikties par faktoriem, kas liek justies nedroši, biežāk minēti ekonomiskie apsvērumi un fiziskā drošība, bet retos gadījumos piemin jautājumus, kas saistīti ar vidi.

Noskaidrojot respondentu viedokļus, iegūta aina par galvenajiem draudiem arī šajā jomā. 3. attēlā ir redzams, cik bieži pašvaldībās tika pieminēti (vismaz 3 fokusa grupās) konkrētie vides draudu veidi.

Iedzīvotāju skatījumā biežākie apdraudējuma veidi ir plūdu iespējamība, kā arī zināšanu un gatavības trūkums atbilstoši rīkoties gadījumā, ja notiek katastrofa (iestājas X stunda). Savu vērtējumu par gatavību X stundai respondenti sniedza pēc grupu intervētāju jautājuma, savukārt ar plūdiem saistītā tematika pieminēta biežāk pēc pašiniciatīvas. Fokusa grupu intervijās satraukums par klimata pārmaiņām un no tām izrietošajām sekām neparādās biežāk kā par cita veida draudiem – meža izciršanu, sausuma periodiem u. c. Lai iegūtu padziļinātāku izpratni par iedzīvotāju vides drošības uztveri, iegūtie rezultāti tālāk izklāstīti detalizētāk un aplūkotas atsevišķas tēmas.

Klimata pārmaiņas

Vairākās fokusa grupās respondenti sniedza savu viedokli par klimata pārmaiņām. Respondentu atbildes uz jautājumu par klimata pārmaiņu pašreizējām un potenciālām ietekmēm Latvijā intervētāji sadalīja trijās daļās: pesimistiskajās, neitrālajās un optimistiskajās. Tie, kuru atbildes bija pesimistiskas,

norādīja, ka klimata pārmaiņas viņus satrauc, jo šo pārmaiņu dēļ Latvijas vides situācija pasliktinās vai var pasliktināties:

Sieviete vidējā vecumā, Rīga: Līdz šim es domāju, ka pārāk nopietni tas nav Latvijai. Bet šogad 1. oktobrī uz Daugavpils ielas ieraudzīju kastani, un vēl tagad bišķu zied. Tā gan ir problēma, jo viņš zied un tūlīt būs sals. Tātad visa tā biosistēma ar siltumu ir izjukusi. Tā visa mūsu sistēma, tā daba ir vienkārši apjukusi, jo tagad ir silts un dzen ārā pumpurus. Un ar laiku tur, nezinu, labi nebūs. Tas ir viss, ko mēs ēdam.

Neitrāla viedokļa paudēji bija skeptiski par to, ka klimata pārmaiņas negatīvi ietekmēs Latviju. Negatīvās nostājas iemesli atšķiras starp respondentiem. Viens no tiem ir, ka Latvijas ģeogrāfiskā pozīcija un klimats nav nelabvēlīgs šim apstāklim.

Jaunietis, Rīga: Uzskatu, ka cilvēce ir sasniegusi, bezmaz vai pārkāpusi neatgriezeniskam sliekšnim. Un situācija pašlaik ir tik drastiski slikta, ka ir jāveic kardnālas pārmaiņas. Protams, ka mēs Latvijā to tik ļoti neizjutīsim, jo mūsu ģeogrāfiskā lokācija atļauj dažādi šīs sekas vienkārši neizbaudīt. Bet kopējā līmenī tai būtu jābūt cilvēces vienai no galvenajām prioritātēm.

Savukārt cits neitrālas pozīcijas iemesls ir skepticisms par cilvēku radīto ietekmi uz klimata pārmaiņām, jo klimata pārmaiņas ir bijušas arī pagātnē, kā arī norādes uz to, ka vēl trūkst pietiekami daudz informācijas, lai varētu viennozīmīgi noteikt, ka klimata pārmaiņas izraisījusi cilvēku darbība. Klimata pārmaiņas, visticamāk, notiek, bet nav pietiekamas informācijas, lai vērtētu to ietekmi.

Vīrietis, Madona: Es personīgi neizjūtu nekādus draudus, jo mēs [cilvēki] te dzīvojam tikai mazu laiku, un varbūt šajā laikā ir kaut kādas pārmaiņas, bet ilgā laikā tas varbūt ir normāli. Varbūt tā ir jābūt. Tāpēc – kāpēc mums baidīties no tā, kas ir normāli. Varbūt meklējam problēmu, kur tās nav.

Intervijās viena respondentu daļa – optimisti – klimata pārmaiņas uztver nevis kā draudu, bet gan kā iespēju un potenciālu Latvijas ekonomikai, norādot uz siltāka klimata pozitīvajiem faktoriem.

Vīrietis, Aizkraukle: Neuztveru kā draudu savai personiskajai drošībai. Nešķiet, ka tas uz mani attiecas, un neuzskatu, ka tā būtu Latvijā ļoti milzīga problēma. Latvijai tas drīzāk noteiktās jomās nāktu par labu. Palielināsies ražība, pazemināsies cilvēku slimošana ar ziemas perioda slimībām. Mazāki rēķini par apkuri.

Pēdējais piemērs iezīmē vēl kādu būtisku apstākli – fokusa grupas dalībnieki savu vērtējumu par to, vai klimata izmaiņas apdraud drošību, pārsvarā sniedz no ekonomiskā viedokļa, – proti, kā temperatūras svārstības var ietekmēt lauksaimniecību, rēķinu lielumu u. tml., tādā veidā sasaistot ekonomisko drošības sektoru ar vides drošības sektoru.

Optimistus un neitrālu viedokļu paudējus var uzlūkot arī kā respondentus, kuri neuzskata, ka klimata pārmaiņas rada draudus Latvijai. Ja šīs grupas salīdzina ar respondentiem–pesimistiem, kuri uzskata, ka klimata pārmaiņas rada draudus Latvijai, ir vērojams skaitlisks optimistu pārsvars starp fokusa grupu dalībniekiem. Kopumā tikai trijās fokusa grupās – Gulbenē, Rīgā, Talsos – bija pesimistiskā viedokļa paudēji. Bet neitrālā vai pat optimistiskā viedokļa paudēji bija gan šajās pašās, gan arī citās pašvaldībās – Aizkrauklē, Jaunjelgavā, Madonā. Līdzvērtīgi arī Daugavpili, Liepājā, Rēzeknē iezīmējās viedoklis, ka dabas katastrofas nav augsts drauds. Līdz ar to kopumā tas radīja asimetrisku situāciju – proti, pesimistiskā viedokļa paudējiem nācās sastapties ar atšķirīgu/opozicionāru viedokli, ko izteica citi iedzīvotāji, savukārt neitrālā/optimistiskā viedokļa paudējiem nenācās sastapties ar atšķirīgu/opozicionāru viedokli. Tai pašā laikā, lai gan pesimistisks viedoklis parādās trīsreiz retāk nekā neitrāls/optimistisks viedoklis, nozīmīgas teritoriālās atšķirības, kas iezīmētu kādu dalījumu starp pašvaldībām vai reģioniem, šajā jautājumā nav identificētas.

Novērojama arī tendence, ka pesimistisku viedokli biežāk izsaka jaunieši, savukārt vecāka gadagājuma cilvēkiem biežāk ir optimistisks/neitrāls viedoklis, jo viņi savas dzīves laikā pieredzējuši daudzus un dažādus laikus un notikumus.

Sieviete, Rīga: Vēsture rāda, ka ir arī agrāk bijis līdzīgi. Diez vai tas šodien tik ļoti ietekmē. Esmu redzējusi fotogrāfiju, 1932. gada 29. vai 28. novembra, kur mana mamma ir nofotografējusies ar ziedošu aveņu zaru un gatavām avenēm.

Kopumā iegūtie rezultāti atbilst Eurobarometra uzrādītajiem datiem, ka Latvijas sabiedrība neuztver klimata pārmaiņas kā nozīmīgāko vai primāro draudu.

Katastrofas, dabas stihijas un to pārvaldība

Kopumā fokusa grupās aptaujātie Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka dabas katastrofas viņus neapdraud. Katastrofu draudu neesamība bija viena no biežāk sastopamajām tēzēm – kopumā uz to norādīja sešās fokusa grupās.³⁰ Šis viedoklis

³⁰ Daugavpils, Gulbene, Liepāja, Madona, Rīga, Rēzekne.

balstās uzskatā, ka Latvijas ģeogrāfiskais novietojums ir gana veiksmīgs, lai izvairītos no dabas kataklizmām ar spēcīgu ietekmi.

Vīrietis, Rīga: *Vienīgais, kas ilgtermiņā draudētu, – konkrētas laika apstākļu maiņas, paildzināti mitruma vai siltuma periodi, kas atstātu ietekmi uz zemkopību.*

Šis piemērs iezīmēja to, ka biežāk cilvēki kā iespējamo risku min sausuma vai mitruma periodu un ka dabas radītie apdraudējumi ir lielāki draudi tieši lauksaimniekiem, bet šie apdraudējumi netiek uztverti kā vispārīgi draudi sabiedrībai. Turklāt tas apstiprina iepriekš secināto, ka vides problēmas uztver caur ekonomikas prizmu. To papildina fakts, ka par dažādām iespējamām problēmām vairāk satraucas iedzīvotāji, kuri uzturas lauku teritorijā un, iespējams, atrodas nedrošā ekonomiskā situācijā:

Vīrietis, Ļaudona: *Mani apdraud laika apstākļi – applūdišu, ja būs lieli vēji un lietus.*

Sieviete, Alūksne: *Man ir dārziņš korporatīvā “Ziedos”, dārzkopības korporatīvā .. siltās ziemas dēļ jau ir izdīguši ķiploki, kas nozīmē, ka raža varētu arī nebūt ķiplokiem.*

Sausums pēdējo gadu laikā skar ļoti daudzus lauku reģionu iedzīvotājus, kuriem ir jārisina gan ūdens trūkuma, gan sausuma izraisītās vides izmaiņas problēmas un no tām izrietošās finansiālo zaudējumu problēmas lauksaimniekiem. Liels sausums bija novērots 2018. gadā, kas izraisīja vairākus meža un purvu ugunsgrēkus.³¹ 2019. gads bija vissiltākais gads novērojumu vēsturē, kad pieturējās liels sausums, kā arī tika novēroti pērkona negaisi un virpuļviesuļi.³² 2020. gada vasarā Ministru kabinets pieņēma noteikumus “Valsts atbalsta piešķiršanas kārtība apdrošinātajam sausuma radīto zaudējumu atlīdzības izmaksu kompensēšanai”, nosakot, kādā veidā kompensēs izmaksāto atlīdzību par sausuma radītajiem zaudējumiem sējumu platībām.³³

Sieviete darbspējas vecumā, Talsi: *Laukos ir sausums, un tā ir ļoti liela problēma. Arī mūsu novadā ūdens ir jāved kannās cilvēkiem.*

³¹ 2018. gads – sausākais novērojumu vēsturē. Pieejams: <https://www.meteo.lv/lapas/laika-apstakli/klimatiska-informacija/laika-apstaklu-raksturojums/2018/gads/gads-2018-meteo?id=2374&nid=1177>

³² 2019. gada laikapstākļu raksturojums. Pieejams: <https://www.meteo.lv/lapas/laika-apstakli/klimatiska-informacija/laika-apstaklu-raksturojums/2019/gads/gads-2019?id=2468&nid=1215>

³³ Ministru kabineta 2019. gada 18. jūnija noteikumi Nr. 263 “Valsts atbalsta piešķiršanas kārtība apdrošinātajam sausuma radīto zaudējumu atlīdzības izmaksu kompensēšanai”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/307671-valsts-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-apdrosinatajam-sausuma-radito-zaudejumu-atlīdzības-izmaksu-kompensēšanai>

Bieži par potenciālu draudu uzskatīja plūdu iespējamību vairākās pašvaldībās – Aizkrauklē, Ādažos, Daugavpilī, Jaunjelgavā, Madonā, Valmierā. Respondenti atsaucās arī uz jau iepriekš notikušiem plūdiem ar negatīvu ietekmi, bet kopumā uzskatīja, ka, lai gan draudi pastāv, tie nav vērtējami kā augsti, jo tiek veikti preventīvi pasākumi un plūdu iespējamību var prognozēt.

Respondents, Ādaži: *Gaujas dambis ir drošībā, jo ir piedzīvoti baigie plūdi.*

Virietis, Daugavpils: *Mēs astoņus metrus spējam izturēt.*

Virietis, Valmiera: *Pilsēta pie Gaujas no plūdiem nebaidās.*

Runājot par katastrofu pārvaldību, iedzīvotāji fokusa grupu intervijās norādīja, ka atzīst paveikto, bet nepieciešams ievērot līdzsvaru ziņojumos par bīstamiem dabas apstākļiem.

Respondents: *2005. gadā, kad bija milzīgā vētra, bija ļoti minimāli kaut kas zināms. Šodien ir atkal tā, ka pie katra vēja plūsmas brīdina par oranžajiem/sarkanajiem orkāniem. Tā ir labāk.*

Iedzīvotāju uzskati par to, kā rīkoties krīzes/katastrofas gadījumā (X stundā), ir ļoti atšķirīgi. Lielākā daļa aptaujāto respondentu atzina, ka zinātu, kā jārikojas X stundā, piemēram, dzirdot sirēnas, būtu jāieslēdz televizors vai radio (to lielākoties visās pašvaldībās atzīmē pensionāri), tomēr kopumā viņiem trūkst papildu zināšanas, lai darbotos pareizi. Būtiski, ka jauniešiem ir bijušas civilās aizsardzības apmācības.

Skolniece, Rīga: *Man skolā pastāstīja, ko darīt krīzes situācijās, it īpaši, ja ir zemestrīce. Mums pat bija īpašas apmācības.*

Respondents: *Baigi maz ir informācija, kā rīkoties konkrētā stihijā. Jā, ir jāslēdz iekšā radio. Bet tā droši viens pats uz savu galvu domātu.*

Madonā min, ka trauksmes sirēnas atskaņo pārāk bieži, tāpēc cilvēki tās vairs neuztver nopietni. Savukārt citās fokusa grupās atzina, ka ir veiktas mācības, bet tās nav pietiekamas, jo, lai būtu efektīvas, tām jānotiek regulāri un jāliek cilvēkiem atkārtot un atjaunot savas zināšanas.

Sieviete, Rēzekne: *Mums augstskolā bija [apmācības], bet es jau aizmirsu.*

Sieviete, Valmiera: *Mūs apmāca, mēs pēc tam aizmirstam.*

2016. gadā Saeima pieņēma “Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likumu”³⁴, un 2020. gada 25. augustā Ministru kabinetā apstiprināja

³⁴ Saeima. *Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums* (stājās spēkā 01.10.2016.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/282333-civilas-aizsardzibas-un-katastrofas-parvaldisanas-likums>

Valsts civilās aizsardzības plānu.³⁵ Likums izšķir divu veidu katastrofas (dabas un cilvēku izraisītās) un nosaka gan kārtību, kā rīkoties, gan arī atbildīgās institūcijas, kam jābūt iesaistītām katastrofas pārvaldībā.³⁶

Respondenti piedāvāja arī savu redzējumu par to, kādā veidā vajadzētu uzlabot iedzīvotāju informēšanu par krīzes situācijām valstī.

Sieviete, Aizkraukle: *Man draudzene dzīvo Holandē. Un viņiem, kā tuvojas vētra, kā nu ir lielāki riski, katram iedzīvotājam uz telefonu tiek atsūtīts SMS, brīdinājums par draudošajām briesmām un arī ieteikumi, vai ir labāk palikt mājās vai kā. Nu tādā veidā. Es domāju, ka mums līdz tam vēl augt un augt.*

Vīrietis, Aizkraukle: *Tā ir lieta [par iepriekš minētās sievietes pieminēto SMS brīdinājumu sistēmu Holandē], ko Latvijā jāievieš, beznosacījuma uzstādījums.*

Šāda risinājuma ieviešanu atbalstīja visu grupu dalībnieki, norādot, ka nav nozīmes, kurš un kādā veidā sniedz šāda veida informāciju nepieciešamības gadījumā. Rēzeknē iedzīvotāji novērtē valsts akciju sabiedrības darbu – viņus informē par to, kad atslēgs elektrību un kad atjaunos tās pieslēgumu. Arī pensionāri novērtē to, ka uz viņu zvaniem tiek atbildēts un sniegta informācija par viņus interesējošiem jautājumiem. 2018. gadā Eiropas Parlaments atbalstīja direktīvu, kurā iekļauti noteikumi par publisku brīdinājumu sistēmas izveidošanu ārkārtas gadījumos un zvanītāja atrašanās vietas noteikšanu. Noteikumi ir saistoši visām dalībvalstīm.³⁷ Grozījumi Elektronisko sakaru likumā stājās spēkā 2020. gada 2. oktobrī, nosakot, ka elektronisko sakaru komersantiem pēc iespējas ātrāk jānosūta informācija sakaru lietotājiem.³⁸

Iedzīvotājos nav vienprātības par uzticību atbildīgajiem dienestiem, kuri monitorē dažādu katastrofu iespējamību un vides kvalitāti.

Nevienprātība skaidrojama ar to, ka respondenti personīgi nav saskārušies ar atbildīgajiem dienestiem, tāpēc ir dažādi vērtējumi un dažāda pieredze. Kopumā cilvēki uzskata, ka uzraudzība/monitorings no valsts puses notiek, bet tas nav pietiekošs. Novērojams arī, ka nepastāv korelācija starp respondentu viedokli par zināšanām, kā rīkoties X stundā, un uzticību atbildīgo dienestu veiktajam monitoringa procesam.

³⁵ Plāna projekts "Valsts civilās aizsardzības plāns". Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40480284&mode=mk&date=2020-08-25>

³⁶ Saeima. *Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums* (stājās spēkā 01.10.2016.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/282333-civilas-aizsardzibas-un-katastrofas-parvaldisanas-likums>;

³⁷ Šveicars, R. (07.02.2019.) *Drīz par katastrofām brīdinās ar SMS*. Pieejams: <https://www.la.lv/driz-par-katastrofam-bridinas-ar-sms>

³⁸ Ņikona, L. (21.09.2020.) *Kas ir valsts agrinās brīdināšanas sistēma*. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/320034-kas-ir-valsts-agrinas-bridinasanas-sistema-2020>

Sieviete, Rīga: *Neesmu saskārusies ar to, ka iedomātos, ka kāds nav ko izdarījis. Vīrietis, Aizkraukle: Man ir grūti novērtēt, jo es neesmu piedzīvojis situāciju, kad man būtu reāli kritiska situācija un varētu redzēt, kā viņi reaģē.*
Respondents, Gulbene: *It kā jau PVD pārbauda. Bet nav Latvijai kārtīga saimnieka, kurš to visu uzrauga.*
Respondents: *Problēma nav, ka ir informācija pēc jaunākajām tehnoloģijām, bet gan ka ir informācija pēc vecākajām tehnoloģijām.*

Vides pārvaldība

Fokusa grupu dalībnieki, izklāstot savu viedokli par vides pārvaldību, būtiski izceļ Latvijas mežu nozīmi vides drošības nodrošināšanai. Pāris fokusa grupās parādās iedzīvotāju satraukums par mežu izciršanu, jo ar to tiek saistīta vides kvalitātes samazināšanās. Risku saskata arī mežu teritorijas pārdošanā (Gulbenes pašvaldībā, kur tika norādīts, ka nekustamā īpašuma mežu teritorija pārdota Zviedrijas pilsoņiem Jaungulbenes pagasta teritorijā 142 ha platībā³⁹), jo tādā veidā zūd potenciālā kontrole pār teritoriju un var veikt darbības, kas nelabvēlīgi ietekmē kopējo Latvijas vidi. Turklāt Ādažu fokusa grupā mežu izciršana atzīmēta kā viena no pirmajām problēmām, apskatot visus drošības sektorus vienkopus. Līdz ar to iedzīvotāji uzskata, ka mežu apsaimniekošana ir apdraudējums, un iedzīvotāji neuzticas lēmumu pieņēmējiem, jo viņi var pieņemt neatbilstošus lēmumus.

Respondents, Ādaži: *Mežu izciršana ir apdraudējums Latvijas dabai. Virpuļviensuļi sākas, neekoloģiska domāšana.*

Respondents, Gulbene: *Kas Latvijā ietekmē gaisu? Mēs apzināti izcērtam visus mežus.*

Studente, Daugavpils: *Līdz ar laiku mums var beigties meži. Latvijā ir daudz mežu, bet neizmanto to savām vajadzībām.*

Respondents: *Priekš novada vajadzībām nepieciešami finanšu līdzekļi. Nedod aizdevumu, tādēļ pārdeva, Jaungulbenē 140 ha pārdeva zviedriem. Cilvēkiem ļoti liela ažiotaža – ko tagad darīs? Zviedri mūs ieņem tādā veidā! Ir cilvēki, kam tas arī ir sava veida apdraudējums. Tas ir pašvaldības lēmums. Bija cilvēki, kas vāca parakstus, – 800 paraksti. Paraksti nelīdzēja. Visi 5 deputāti nolēma par – pret 800.*

³⁹ Zute, L. (2019). *Gulbenes novada iedzīvotāji iebilst pret vietvaras ieceri pārdot 142 hektārus meža*. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/gulbenes-novada-iedzivotaji-iebilst-pret-vietvaras-ieceri-pardot-142-hektarus-meza.a330218/?fbclid=IwAR2NAkSdLxnEI224FtC0aBmxDR70p0pogOYY69w_0bGhO98CP_97e2BNXgo

Eiroparometra veiktajā aptaujā norādīts, ka atkritumu pārvaldība ir galvenā vides problēma. Aptaujātie respondenti atkritumu pārvaldību saskatīja kā risku, kas ietekmē apkārt esošo vidi. Tie respondenti, kuri minēja šo problēmu, atzīmēja to kā potenciāli augstu risku, tomēr pašvaldību vairākumā atkritumu pārvaldība nav novērtēta kā drauds.

Sieviete (jaunā māmiņa), Daugavpili: Satrauc tas, ka pirms 8 gadiem Daugavpilī tika aprakti atkritumi un tie piesārņoja gruntsūdeņus. Bet kopumā ūdens mums pilsētā ir tīrs.

Iedzīvotāji norādīja, ka aizvien biežāk stāsta/ziņo par atkritumu šķirošanas iespējām. Cilvēkiem ir informācija, kur var nodot lielāko daļu atkritumu, bet ne visu veidu atkritumus. Grupas dalībnieki atzina: lai biežāk šķirotu atkritumus, tiem ir nepieciešamas papildu iespējas, kur tos nodot un šķirot. Intervijās iedzīvotāji stāstīja, cik svarīgi viņiem ir šķirot atkritumus pie mājas. Viņuprāt, pašvaldībām kopā ar atkritumu apsaimniekotāju vajadzētu nodrošināt atkritumu šķirošanas punktu pēc iespējas tuvāk iedzīvotāju dzīvesvietai. Interviju laikā identificēta reģioniem raksturīga problēma, ka atkritumu šķirošanas konteineri atrodas tālu no dzīvesvietas.

Vīrietis darbības vecumā: Lokācija krietni apgrūtina parastam ikdienas cilvēkam tam piekerties... Cilvēki to nedara, jo cilvēki ir pārāk slinki.

Respondents: Es gribu šķirot atkritumus, tad man jāved viņi daudzus kilometru uz attiecīgo vietu. Un arī tad tikai daļu, jo nav kur mest organiskos atkritumus.

Atkritumu šķirošanas nozīme atzīmēta arī Gulbenē, kur to sasaistīja ar klimata pārmaiņu novēršanas iespējām un kur iezīmējās atšķirīgie viedokļi par šķirošanas ietekmi. Iedzīvotāji uzskata, ka atkritumu šķirošana ir pirmais solis (kopā ar mežu izciršanas samazināšanu), lai uzlabotu klimatu. Tomēr šādu viedokli citi iedzīvotāji apstrīdēja, norādot, ka nevar ietekmēt tādas dabas stihijas kā vētras un viesuļvētras.

Fokusa grupās respondentus nesatrauca biodažādība un kopējā vides draudu ietekme uz dabu, kura tiešā veidā nesaistās ar viņu personisko drošību. Vienā no fokusa grupu intervijām parādījās viedoklis, ka “ekonomiski produktīvu” sugu ieviešanās būtu ieguvums.

Iedzīvotāji norāda, ka viņu aktuālās problēmas attiecas arī uz klimata pārmaiņām un iespaido pārtikas kvalitāti, savukārt klimata pārmaiņas ietekmē iedzīvotāju iespējas nodrošināt sev pārtiku.

Sieviete, Gulbene: Termiņš – trīs mēneši. Normāli, ka pienam termiņš trīs mēneši? Kas tas par pienu vispār? Vai gaļai. Atver vakuuma galu – viņai ir specifiska smarža. Tā arī ir piesārņotība ar visādām ķīmijām.

Vides drošība pašvaldībās

Šajā apakšnodaļā analizēti vides drošības sektora pārvaldības rādītāji divās Latvijas pašvaldībās – Rīgā un Madonā. Šajās pašvaldībās fokusa grupu intervijās vides drošības sektora draudi identificēti kā vieni no trim nozīmīgākajiem draudiem. Katras pašvaldības sniegums tiks analizēts atbilstoši pētījuma gaitā izstrādātajai labas pārvaldības matricai.

Vides drošības sektora labas pārvaldības rādītāji analizēti, izmantojot intervijas ar lēmumu pieņēmējiem pašvaldībās un plānošanas dokumentu kvalitatīvo analīzi (pašvaldību attīstības plānošanas dokumenti, attīstības pārskati un citi publiski pieejami dati).

Rīgas pilsētas pašvaldība

Rīgas pilsētas pašvaldības pārstāvis padziļinātajā intervijā, atšķirībā no iedzīvotājiem, nepievērš lielu uzmanību tiešiem vides draudiem, kā arī vides ilgtspējai, bet apspriež rīcību krīzes situācijās.

Rīgas pilsētas pašvaldības pārstāvis: *Civilās aizsardzības plāns ir palicis no padomju laikiem birokrātiskā līmenī. Apšaubu spējas X stundā. Zvanītu kādam pa draugam primāri, nevis pēc saraksta.*

Rīgas pilsētas plānošanas dokumenti izstrādāti, pamatojoties uz likumu “Par pašvaldībām”, Teritorijas attīstības plānošanas likumu, Ministru kabineta 16.10.2012. noteikumiem Nr. 711 “Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem” un Rīgas domes 05.07.2011. lēmumu Nr. 3385 “Par Rīgas attīstības programmas 2014.–2020. gadam izstrādes uzsākšanu un Rīgas ilgtermiņa attīstības stratēģijas līdz 2025. gadam aktualizāciju”. Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā noteikts, ka “Rīgas pilsētas pašvaldības virsuzdevums ir pilsētas iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošana”⁴⁰. Vides drošības draudu dēļ Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā ir iekļautas stratēģiskās nostādnes pilsētvides attīstībai. Viena stratēģijas sadaļa veltīta dabas mantojuma un vides kvalitātes nodrošināšanai, minot gaisa attīrīšanas nozīmīgumu, trokšņa piesārņojumu, dabas teritoriju saglabāšanu, apkārtējai videi nekaitīgu atkritumu apsaimniekošanas sistēmu, plūdu riska samazināšanu un dabas resursu lietderīgu izmantošanu (lietusūdeņu atkārtotu izmantošanu).⁴¹ Līdzīgi kā stratēģijā 2030, arī Rīgas “Attīstības programmā 2014–2020” viens no

⁴⁰ Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (2014). Pieejams: https://www.rdpad.lv/wp-content/uploads/2014/11/STRATEGIJA_WEB.pdf (16. lpp.)

⁴¹ Turpat, 80.–81. lpp.

ricības virzieniem ilgtermiņa mērķu sasniegšanai ir labas vides kvalitātes saglabāšana, nosakot detalizēti priekšrocības un trūkumus pilsētā.⁴²

No labas pārvaldības perspektīvas nav konstatēti trūkumi secības un savstarpējās pamatotības ievērošanā, plānošanas dokumentu izstrādē vides drošības sektora draudu mazināšanai. Apskatītajos dokumentos identificēti visi apskatītie vides draudi un iespējas tos mazināt. Par normatīvo aktu izmaiņām var secināt, ka ievērota konsekvence.

Rīgas pilsētas pašvaldības publiskajā pārskatā par 2019. gadu ir ietverta informācija par paveikto vides aizsardzības jomā. Kopumā 2019. gadā iztērēti apmēram 3 miljoni eiro vides aizsardzības nodrošināšanai – atkritumu apsaimniekošanai, notekūdeņu apsaimniekošanai, vides piesārņojuma novēršanai un samazināšanai, bioloģiskās daudzveidības un ainavas aizsardzībai, kā arī pārējai citur neklasificētai vides aizsardzībai.⁴³ Tātad ir novērsti tie vides drošības draudi, kas noteikti plānošanas dokumentos.

Runājot par preventīvo rīcībpolitikas izstrādi vides drošības sektorā, pētījumā secināts, ka Rīgas pilsētas pašvaldībai ir izstrādāts Rīgas pilsētas Civilās aizsardzības plāns, kurā ir iekļauta informācija par to, kā sabiedrībai rīkoties, sastopoties ar tādiem vides drošības draudiem kā, piemēram, vides piesārņojums, pārtikas un dzeramā ūdens apgādes katastrofa, bīstamo atkritumu noplušana, dabas katastrofa, kā arī ar tādām katastrofām, kuras izraisa cilvēki un kuras ietekmē vides drošību.

Madonas novada pašvaldība

Intervijā Madonas novada pašvaldības pārstāvis norādīja, ka klimata pārmaiņas 2019./2020. gada ziemā atstājušas negatīvu iespaidu uz tūrisma jomu novadā, jo viena no pašvaldības tūrisma jomas prioritātēm ir ziemas sporta aktivitātes. Pašvaldības domes vadītājs norādīja uz negatīvajām ekonomiskajām sekām, ko var radīt šādas klimata svārstības.

Novadam kā ziemas galvaspilsētai traucē ziemas neesamība. Finansiāli traucē ziemas orientēšanas čempionāta nenotikšana.

Apkopojot padziļinātajā intervijā iegūtās atziņas, var secināt, ka vides drošības sektora izvērtējums ir daudz pozitīvāks nekā reālā sasaiste ar labas pārvaldības indikatoriem. Madonas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.–2038. gadam ir izstrādāta, pamatojoties uz Attīstības plānošanas

⁴² Rīgas Attīstības programma 2014–2020 (2014). Pieejams: <https://www.rdpad.lv/strategija/attistibas-programma/>

⁴³ Rīgas pilsētas pašvaldības publiskais pārskats 2019 (2020). Pieejams: <https://www.riga.lv/lv/publiskais-parskats/rigas-pilsetas-pasvaldibas-publiskais-parskats-2019.pdf> (23. lpp.)

sistēmas likumu, Teritorijas attīstības plānošanas likumu, Latvijas Republikas MK noteikumu Nr. 711 "Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem" prasībām un Madonas novada 2012. gada 27. septembra domes sēdes lēmumu (sēdes protokols Nr. 21) "Par Madonas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģijas izstrādes uzsākšanu"⁴⁴. Tāpat arī ir izstrādāta Madonas novada attīstības programma 2013.–2020. gadam⁴⁵ un Madonas novada teritorijas plānojums 2013.–2025. gadam.⁴⁶ Madonas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģijas vīzija ir "Madonas novads: zeme, kur piedzimt un dzīvot, atgriezties īstenot sapņus un ieceres, kur daba, darbs un latviskā kultūra ikkatru veido par turīgu, stipru un radošu personību"⁴⁷. Un viens no stratēģiskajiem mērķiem iekļauj arī vides drošības draudu novēršanu – "dabiska, droša dzīves vide ir balstīta uz gudru, ilgtspējīgu dabas un dabas resursu apsaimniekošanu, saglabājot tās unikālītāti un daudzveidību"⁴⁸. Attīstības stratēģijā un attīstības plānā nav tieši minēti vides drošības draudi, taču ir noteiktas darbības un mērķi, lai tos mazinātu, piemēram, vides un dabas aizsardzības aizsargjoslu noteikšana.⁴⁹

Nav identificēti atkritumu apsaimniekošanas, plūdu iespējamības draudi. Par normatīvo aktu izmaiņām kā vienu no labas pārvaldības indikatoriem gan dokumentu analīzes gaitā, gan padziļinātās intervijas analīzē secināts, ka Madonas novadā nenotiek bieža jaunu normatīvo aktu apstiprināšana un tiek ievērota konsekvence normatīvo aktu izmaiņās.

Madonas novada pašvaldības mājaslapā 2020. gada 25. augustā ir apstiprināts Madonas novada attīstības programmas 2013.–2020. gadam īstenošanas uzraudzības ziņojums, kur vidēja termiņa prioritātē "Dzīves vides drošība" rīcības plāns izpildīts par 77%, jo īstenots, ievērojot Madonas novada teritorijas plānojumu 2013.–2020. gadam un citus valstī noteiktos normatīvos aktus. Ziņojumā norādīts, ka saglabātas un attīstītas dabas takas un cita vides izziņas infrastruktūra. Vidēja termiņa prioritātē "Dabas kapitāla veidošana" rīcības plāns izpildīts par 54%. Visa aktuālā informācija par tūrismu un dabas objektiem ir sistemātiski uzturēta un atjaunota mājaslapā, kā arī Madonas

⁴⁴ *Madonas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.–2038. gadam* (2013). Pieejams: http://www.madona.lv/lat/box/files/PlanosanasDokumenti/attstbas_stratija.pdf

⁴⁵ *Madonas novada attīstības programma 2013.–2020. gadam* (2013). Pieejams: http://www.madona.lv/lat/box/files/PlanosanasDokumenti/attstbas_stratija.pdf

⁴⁶ *Madonas novada teritorijas plānojums 2013.–2025. gadam* (2013). Pieejams: <https://www.madona.lv/lat/madonas-novada-teritorijas-planojums-2013-2025gada>

⁴⁷ *Madonas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.–2038. gadam* (2013). Pieejams: http://www.madona.lv/lat/box/files/PlanosanasDokumenti/attstbas_stratija.pdf (10. lpp.)

⁴⁸ Turpat, 10. lpp.

⁴⁹ Turpat, 29. lpp.

novada pašvaldības Tūrisma informācijas centrā, Lubāna mitrāja informācijas centrā un Bērzaunes Tūrisma informācijas punktā.⁵⁰ Īstenojot projektus Eiropas Reģionālās attīstības fonda aktivitāšu ietvaros, Madonas novadā uzlabota ūdensapgādes un notekūdeņu savākšanas un attīrīšanas kvalitāte, ievērojami paplašināta ūdenssaimniecības pakalpojumu pieejamība, nodrošinot kvalitatīvu dzīves vidi, samazinot vides piesārņojumu un ūdenstilpju eitrofikāciju, sekmejot ūdens resursu un energoresursu racionālu izmantošanu.⁵¹

Runājot par preventīvo rīcīpolitikas izstrādi vides drošības sektorā, pētījuma rezultātā secināts, ka Madonas novada pašvaldībā ir Civilās aizsardzības komisija, taču 2019. gadā tā nav sanākusi ne uz vienu sēdi,⁵² savukārt 2018. gadā tai bija četras sēdes.⁵³ Ņemot vērā, ka Madonas novadā ir vairāki dabas parki, tad Dabas aizsardzības pārvalde ir izstrādājusi šo dabas parku aizsardzības plānus, piemēram, “Dabas parka “Aiviekstes paliene” dabas aizsardzības plānu”⁵⁴.

Kas attiecas uz katastrofu novēršanu, tad iedzīvotāji uzskata, ka pastāv vāja katastrofu seku novēršana, un to pārvaldību vērtē kā darboties nespējīgu / neefektīvu, jo, viņuprāt, par katastrofu seku novēršanu netiek ziņots pienācīgi. Tomēr pašvaldību vadītāji ir informēti par vides problēmām un to novēršanu, piemēram, Madonas novada domes priekšsēdētājs uzsver, ka

pašvaldība aktīvi seko Lubānas ezeram. Bija risks, ka dambis lūztu. Bija avārija slūžās (tas bija bistams risks).

Secinājumi

Pētījumā iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka vides problēmas Latvijas iedzīvotāji neuztver kā galvenos draudus un apšaubā arī klimata pārmaiņu negatīvo ietekmi uz Latvijas teritoriju. Lielāka nozīme tiek piešķirta ekonomiskajai drošībai, tādēļ vides problēmas tiek biežāk uztvertas no tautsaimniecības skatpunkta. Tajā pašā laikā fokusa grupu interviju rezultāti liecina, kuras no vides

⁵⁰ Madonas novada attīstības programma 2013.–2020. gadam. Īstenošanas uzraudzības ziņojums (2016). Pieejams: <https://www.madona.lv/lat/box/files/PlanosanasDokumenti/uzraudzbaszirojums30062016.pdf> (12. lpp.)

⁵¹ Turpat, 14. lpp.

⁵² Madonas novada pašvaldības 2019. gada publiskais pārskats (2020). Pieejams: <http://www.madona.lv/lat/get.php?o=1&f=filelists/1593762728-gadaparskatsmadona2019publicesanai2.pdf> (9. lpp.)

⁵³ Madonas novada pašvaldības 2018. gada publiskais pārskats (2019). Pieejams: <http://www.madona.lv/lat/get.php?o=1&f=filelists/1562231317-publiskaisparskats2018.pdf> (7. lpp.)

⁵⁴ Paziņojums par dabas parka “Aiviekstes paliene” dabas aizsardzības plāna sabiedrisko apspriešanu (18.10.2019.). Pieejams: <https://madona.lv/lat/aktualitates-novada?fu=read&id=9047>

jomām nav nozīmīgas iedzīvotāju skatījumā. Piemēram, sabiedriskās domas aptaujās biežāk minētā tēma – atkritumi – parādījās tikai dažās fokusa grupās. Nākamās biežāk minētās problēmas – gaisa, iekšzemes un jūras ūdens piesārņojums – minētas reti vai nav minētas vispār. Tāpat vides pārvaldības jomā iedzīvotājus nesatrauc biodažādība un kopējā ietekme uz dabu, jo tā tiešā veidā nesaistās ar viņu personisko drošību.

Diskusijas ar iedzīvotājiem atspoguļo iedzīvotāju daudzveidīgo skatījumu uz vidi. Kādam vide asociējās ar globālā klimata pārmaiņām, vēl kādam – ar nesavāktiem atkritumiem, ikgadējo talku un veselīgiem produktiem. Cauri vijas pieredzē balstītais vides skatījums – svarīgs ir tas, ko persona ir pieredzējusi vai piedzīvojusi. Līdz ar to iedzīvotāju prioritāšu sarakstā globālā sasilšana nevar konkurēt ar izmestām riepām vietējā mežā vai ar vietējā karjera negatīvo ietekmi uz gruntsūdeņiem.

Fokusa grupās atspoguļojās viedoklis, ka valstij ir nepieciešams uzlabot veicamos pasākumus mežu apsaimniekošanā, atkritumu pārvaldīšanā, informētībā par katastrofu pārvaldību.

Iedzīvotāji uzskata, ka vides katastrofu un dabas stihiju seku pārvaldības jomā uzraudzība no valsts puses notiek, bet tā nav pietiekoša. Pētījumā secināts, ka iedzīvotāji apzinās, kā rīkoties X stundā, bet neuzticas atbildīgajiem dienestiem, kam efektīvi jānovērš dabas stihiju sekas. Lielākoties iedzīvotāji uzskata, ka Latvijas ģeogrāfiskais novietojums ļauj izvairīties no dabas katalizmu spēcīgās ietekmes, tāpēc tās, viņuprāt, nav liels apdraudējums vides drošībai.

Vides pārvaldības jomā iedzīvotājus nesatrauc biodažādība un kopējā ietekme uz dabu, jo tā tiešā veidā nesaistās ar viņu personisko drošību. Interviju laikā identificēta reģioniem raksturīga problēma, ka atkritumu šķirošanas konteineri atrodas tālu no dzīvesvietas, tāpēc iedzīvotāji izvēlas nešķirot atkritumus. Tādu iedzīvotāju, kuri aicina aktīvāk rīkoties klimata pārmaiņu novēršanai vai atkritumu apsaimniekošanas politikas uzlabošanai, ir mazāk nekā to, kas ir skeptiski noskaņoti pret klimata pārmaiņām.

Iedzīvotāju bažas daļēji atspoguļojas pašvaldību darbinieku intervijās, kā arī pašvaldību plānos un stratēģijās. Tajās pastiprināta uzmanība pievērsta atkritumu apsaimniekošanai, dabas vērtību saglabāšanai un dabas struktūru apsaimniekošanai, lai iedzīvotājiem novērstu, piemēram, upju plūdu draudus. Savukārt mazāka uzmanība ir pievērsta katastrofu pārvaldībai, kā arī klimata pārmaiņu radīto seku samazināšanai.